

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У СПРАВАХ ПРО СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

В статье исследуются обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о половых преступлениях в отношении несовершеннолетних. Осуществлен криминалистический анализ круга таких обстоятельств, проведена их систематизация, дана характеристика их отдельных групп.

In this article is researched the circumstances that have to be proved in cases of sexual crimes against minors. Forensic analysis of the range of circumstances is carried out; also it's classification and the characteristic of its individual groups is exercised.

Сьогоднішня ситуація в Україні характеризується соціально-економічною і політичною нестабільністю, зниженням моральних норм, зростанням злочинності і насильства. Це особливо загострює проблеми дітей і підлітків. Однією з найбільш важких таких проблем є зростання кількості насильницьких злочинів сексуального характеру, які супроводжуються вбивствами, нанесенням шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, побоями, катуваннями тощо. Жертвами цих злочинів часто стають неповнолітні. В зв'язку з цим актуальним завданням української криміналістичної науки є детальна розробка методики розслідування статевих злочинів щодо неповнолітніх.

Важливим елементом криміналістичної методики є обставини, що підлягають доказуванню по справі. Метою даного наукового дослідження є побудова певної системи таких обставин, визначення найоптимальнішого і найдоцільнішого підходу до їх класифікації, та характеристика кожної групи цих обставин.

Значення обставин, що підлягають доказуванню, в методиці розслідування відзначалися в роботах: О. М. Васильєва, В. В. Тищенко, В. Г. Танасевича, Н. А. Селіванова та ін.

Розкриття злочину на пряму залежить від повного та об'єктивного встановлення всіх обставин злочину, що розслідується, та винних осіб.

Доказування являє собою врегульовану кримінально-процесуальним законом діяльність особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, виконувану за участі всіх інших

суб'єктів доказування з формування можливих у справі слідчих версій і їх динамічному розвитку, збиранню, перевірці і оцінці доказів по них, а також з обґрунтування достовірних висновків і прийняття процесуально значущих рішень для встановлення об'єктивної істини по кожній конкретній розслідуваній кримінальній справі [2, с. 49].

Про значення обставин, що підлягають доказуванню, висловив свою думку В. Г. Танасевич, який підкреслив, що для цілеспрямованого розслідування слідчий повинен по кожній справі уявити собі, що саме необхідно з'ясувати, тобто, які саме фактичні обставини розслідуваної події повинні бути встановлені і у яких межах [6, с. 84].

Відповідно до ст. 64 КПК України до обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, відносяться:

- 1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);
- 2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину;
- 3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання;
- 4) характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

Аналізуючи обставини, що підлягають доказуванню по справах про статеві злочини щодо неповнолітніх, необхідно визначитися в системі побудови кола таких обставин.

На жаль, в юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо побудови такої системи, тому на сьогоднішній день існує декілька рекомендацій.

На думку О. М. Васильєва, на самому початку розслідування доцільно користуватися формулою із семи питань: хто, що, де, із чим, чому, яким чином і коли. Надалі ж обставини потрібно встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне в розслідуванні – це встановлення наявності або відсутності складу злочину в діянні особи [1, с. 148].

Н. А. Селіванов пропонує при встановленні кола обставин, що підлягають доказуванню, використати елементи предмета доказування, що містяться в кримінально-процесуальному законі [5, с. 191]. Слід зазначити, що в ст. 64 КПК України містяться

лише найбільш загальні обставини, які не завжди враховують специфіку розслідування конкретних злочинів.

В. В. Тіщенко наголошує на доцільності виділення груп обставин, котрі відносяться до: 1) події, як процесу діяльності, яка наповнена повним змістом (правова сутність події, спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину, знаряддя і засоби, що використовувалися) і здійснюється у конкретних умовах; 2) суб'єкта злочину і його психологічного відношення до задуманих і учинених дій; 3) об'єкта злочинних дій: майна, що викрадається, і потерпілого; 4) наслідків, що наступили в результаті вчинення злочину [7, с. 145].

На нашу думку, обставини, що підлягають доказуванню, слід класифікувати таким чином:

- обставини, що відносяться до події злочину;
- обставини, що стосуються особи злочинця;
- обставини, що стосуються потерпілої особи;
- обставини, що стосуються наслідків, які настали в результаті вчинення злочину.

1. Обставини, що відносяться до події злочину

До обставин, що відносяться до події злочину, необхідно віднести: подія статевого злочину щодо неповнолітнього, спосіб злочинного посягання, час, місце, обстановка, наслідки та інші умови вчинення злочину.

Кримінальна справа порушується та починає проводитися розслідування лише тоді, коли були виявлені дані, які вказують на ознаки конкретного складу злочину.

Але факт події статевого злочину щодо неповнолітнього може не підтвердитися у зв'язку з: 1) невірним тлумаченням події злочину як потерпілою стороною, так і з боку слідства; 2) оманною заявника; 3) інсценуванням злочину потерпілим або обвинуваченим.

Слід зазначити, що такі злочини вчиняються шляхом насильства або погрози його застосування, використання безпорадного стану, а також в деяких випадках за допомогою засобів психологічного впливу.

Фізичне насильство застосовується до потерпілої особи для подолання опору, або на так зване упередження опору з боку потерпілого. Для подолання опору злочинець може застосовувати зброю, випадково знайдені предмети (палицю, арматуру, скляну пляшку і т. ін.), а також власну фізичну силу (завдати удари, придушити, заламати руки і т. ін.).

Погроза застосування фізичного насильства використовується гвалтівником для того, щоб зламати опір жертви. Найчастіше це словесні погрози (уб'ю, повішу, заріжу і т. ін.), але нерідко застосовується демонстрація зброї або інших предметів.

Для досягнення злочинних намірів винна особа може використовувати спонукання до вступу в статевий зв'язок (це може виражатися в погрозі виключення з навчального закладу, позбавленні стипендії тощо).

Безпорадний стан потерпілої особи – це відсутність у неї можливості правильно розуміти сутність і характер вчинюваних з нею сексуальних дій чи керувати своїми вчинками або відсутність фізичної можливості чинити опір вступу з нею в статеві зносини. Гвалтівник при цьому усвідомлює, що потерпіла особа перебуває в безпорадному стані [3, с. 426].

У зв'язку з цим, необхідно визначитися з колом обставин, які підлягають доказуванню:

- чи мали місце дії сексуального характеру і які саме;
- чи були такі дії одноразовими чи неодноразовими;
- чи були добровільними сексуальні відносини;
- чи був злочин закінчений, або це був замах на вчинення сексуального злочину;
- чи був опір з боку потерпілої особи гвалтівнику;
- яке фізичне насильство було застосоване;
- який вид знарядь або засобів був застосований для придушення опору потерпілої особи;
- чи знав підозрюваний, що має сексуальні відносини з неповнолітньою особою;
- чи знав підозрюваний, що має сексуальні відносини з душевнохворою особою;
- чи перебувала потерпіла особа в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння;
- чи перебувала потерпіла особа у залежному стані від злочинця;
- чи обмежувалися інтереси потерпілого;
- чи могли б розголошуватися факти, які б мали несприятливі наслідки для потерпілого;
- які засоби застосовував злочинець для психологічного впливу на потерпілу особу;
- в чому виражалися розпусні дії.

2. Обставини, що стосуються особи злочинця

Суб'єктом статевих злочинів щодо неповнолітніх є особи чоловічої або жіночої статі, що досягли 16-річного віку, винятком є згвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за яке настає з 14 років. Стаття 154 КК України передбачає наявність спеціального суб'єкта – особа, від якої потерпілий залежить матеріально або по службі.

Обставини, що підлягають встановленню стосовно особи злочинця:

- дані, що індивідуалізують злочинця;
- чи є особа осудною;
- яке було психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину;
- коли і у зв'язку із чим у неї виник намір на вчинення злочину;
- які мотиви вчинення злочину;
- чи був злочинцю відомий вік потерпілого;
- якщо настали особливо тяжкі наслідки, то яка була форма провини злочинця відносно їх настання;
- чи перебувала особа в момент вчинення злочину в стані алкогольного або іншого сп'яніння;
- чи не вчиняла раніше особа статевих злочинів, якщо так, то які саме; чи було її засуджено за їх учинення;
- якщо злочин вчинено групою, то який ступінь участі кожного зі співучасників; чи була узгодженість у їхній діях; чи стійка ця група; чи не вчиняли вони раніше аналогічні або інші злочини, якщо так, то які саме.

3. Обставини, що стосуються потерпілої особи

За характером поведінки можна виділити неповнолітніх жертв статевих злочинів двох типів:

- 1) жертви, які не в змозі адекватно дати оцінку злочинним посяганням;
- 2) жертви, які здатні адекватно оцінити ситуацію такого характеру. Це, як правило неповнолітні, які зневажають заходами безпеки; або легковажною поведінкою спровокували сексуальне посягання; або потерпілі, які не передбачали можливе посягання в силу знайомства з потерпілим.

Д. В. Ривман вважає, що дослідження характеру взаємин "злочинець – жертва" необхідне практично у всіх випадках, коли вони можуть стати ключем до встановлення злочинця і мотивів злочину.

Виходячи з аналізу цих взаємин, нерідко можна в деталях встановити, як поводитися злочинець і його жертва та реконструювати події злочину, його обстановку [4, с. 52].

До обставин, що підлягають доказуванню належать:

- стать, вік потерпілої особи, місце мешкання;
- чи жила потерпіла раніше статевим життям;
- чи могла потерпіла особа розуміти характер і значення чинених з нею дій; якщо ні, то в силу яких причин; чи могла потерпіла особа вчинити опір гвалтівникові;
- за яких обставин потерпіла особа виявилася на місці злочину і з ким; чи відомий їй злочинець, звідки; якщо так, то в яких відносинах вони перебували до вчинення злочину; чи не вступали вони раніше в статеві контакти;
- якою була поведінка потерпілої особи до вчинення злочину; чи не була вона провокуючою.

4. Обставини, що стосуються наслідків, які настали в результаті вчинення злочину

В результаті вчинення злочину потерпілій особі в першу чергу наноситься фізична шкода:

- зараження потерпілого венеричним захворюванням;
- зараження потерпілої особи віл-інфекцією або інші тяжкі наслідки (самогубство потерпілої, втрата органу або його функцій, душевна хвороба та ін.);
- спричинення смерті потерпілої особи.

Моральна шкода виражається в душевних стражданнях, стресах потерпілого.

Матеріальний збиток виражається в ушкодженні майна потерпілої особи (взуття, одяг, прикраси і т. ін.).

Таким чином, теоретична розробка питання класифікації та характеристики окремих обставин, що підлягають доказуванню у справах про статеві злочини щодо неповнолітніх, сприятиме правильній кримінально-правовій кваліфікації таких злочинів, визначенню напряму розслідування, розробці версій, постановці відповідних тактичних завдань та засобів їх вирішення.

Література:

1. Васильев А. Н. Следственная тактика / А. Н. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.
2. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное доказывание / З. З. Зинатуллин // Изд-во Удмуртского ун-та. – Ижевск, 1993. – С. 49.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, від 5 квітня 2001 року / За загальною редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х.: Одіссей, 2006. – 1184 с.
4. Ривман Д. В. Использование виктимологических данных в предотвращении преступлений / Д. В. Ривман // Вопросы профилактики преступлений. – Л.: 1980. – С. 52-58.
5. Справочная книга криминалиста / Под. ред. Н. А. Селиванова. – М., 2000. – 234 с.
6. Танасевич В. Г. Значение криминалистической характеристики преступлений и следственных ситуаций для методики расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Актуальные проблемы советской криминалистики. – М., 1980. – С. 84-93.
7. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія / В. В. Тіщенко // Одеська національна юридична академія – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.